

XIX - XX. Yüzyılda Azerbaycan'da Geniş Aile Yapısı

- Doç. Dr. Nergiz KULİEVA*
- Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV**

Özet

Bu çalışmada XIX-XX yy.da Azerbaycan'da büyük ailenin gelişmesi tarihi ve sosyolojik açıdan irdelenmektedir. XX yy.başlangıcına kadar büyük aile çok yaygın durumdaydı. Büyük aile kan akrabalığı esasına dayanırdı. Bu aile tipi akrabalık bağları kuvvetli, erkeğin liderliğini barındıran, yaşlı erkeğin ya da erkeklerin ailenin sorumluluğunu üstlendiği geleneklere bağlı aile tipidir.

Büyük oğul mirasdan en büyük payı almaktadır ve babanın ölümünden sonra da ailenin reisi olmaktadır.

Çalışmada Azerbaycanın farklı bölgelerinde büyük aile türlerinden örnekler gösterilmektedir. Aynı zamanda büyük ailelerin Bakü'de, Nahçıvan'da, Azerbaycanın kuzeyindeki kuruluş yapıları incelenmektedir.

Çalışmanın sonunda geniş ailelerin çözülme sebepleri üzerinde durulmaktadır.

Abstract

The Structure of the Large Families in Azerbaijan in the XIX-XX Centuries

This study researches the structure, development of the large families in Azerbaijan in the XIX-XX centuries. The article investigates the historical and sociological background and reasons for creation of these families.

The large families had very deep roots till the beginning of XX century. The connecting factor for these families was relationship by blood. Such kind of relationship created a sense of responsibility among family members towards each other. This responsibility showed itself in the following issues: to take care of each other, to share everything benefit and lost, to cooperate.

This study recognizes patriarchy as a structure for these families, where the man is the owner of everything and he is a main decision maker in the family. In the inheritance questions a son gets the majority of the family's heritage and after the father's death the oldest son becomes a leader of the family. The elements that made these families different and unique such as very specific family traditions, also mentioned in this study.

This study based on the real-life examples from the different large families, which lived in Azerbaijan. In addition the study investigates the large families' structure in the different regions of Azerbaijan such as in Nakhchivan, Baku, and the North of Azerbaijan and so on.

At the end authors mention the reasons of diminishment and modification of the large families in Azerbaijan.

(*) Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi.

(**) Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Siyaset-Hukuk Araştırmaları Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü.

GİRİŞ

Eski Türk toplumlarında ve bu arada Azerbaycan Türklerinde aile bütün sosyal bünyenin çekirdeği durumundaki ilk sosyal birlikti. Azerbaycan toplumu sahip olduğu kültürel değerlerin de etkisiyle tarih boyunca aile kurumuna hak ettiği değeri vermiş ve onu hep yüceltmıştır. Türklerdeki aile yapısı, aynı zamanda köklü bir toplum yapısına da sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu derinliğin tespiti bugünkü durumu anlamada bize yardımcı olacak, daha isabetli yaklaşımlar yapmamızı temin edecektir.

Ailelerin kuruluş yapısı, üretim tarzı, aile içi ilişkiler:

XX. Yüzyıldan önce Azerbaycan ailesi tarihsel olarak genel anlamda iki şekilde oluşmaktaydı. Birincisi, XIX. Yüzyılda örneklerine rastlanan iki - üç kuşağın temsilcilerinin -baba, anne ve evli erkek çocuklarıyla bir arada yaşadığı geniş ataerkil ailelerdi. İkincisi ise karı-koca ve çocuklardan oluşan küçük, çekirdek ailelerdi.

Bilindiği gibi sınıfsal toplumların mevcut tarihsel süreçleri içerisinde aileler çeşitli biçimlerde şekillendiyorlardı. Araştırmacılar bu aile tiplerinin tasnifini yapmış ve XIX. Yüzyılda Kafkasya ve özellikle de Azerbaycan'da bu türden ailelerin varlığından söz etmişlerdir.

M. Kosven konuya ilişkin çalışmasında şöyle diyor: **“Büyük aileler tarihi süreç içerisinde ortaya çıkmışlardır. Fakat bu ortaya çıkış, bütün halklara özgü genel itibarıyla cemiyetin gelişimiyle doğru orantılıdır”**. (KOSVEN 1957:70) Doğal olarak büyük aile tipleri tarihin her döneminde kendinden söz ettirmiş ve XX. Yüzyılın birinci yarısına kadar Azerbaycan'da da derinden kök salmışlardır. Bu aile tipi bilinen bir çerçevede yani birkaç nikâh yapan ailelerin ve onların çocuklarının anne babalarının... vd. birlikte yaşadıkları aileler olmuşturlar. Böylelikle geniş ailelerde babanın

egemen olduğu tek nikah şeklindeki birliktelik o dönemin koşullarında hâlâ ekonomik yönden özerk monogam ailenin ortaya çıkması anlamına gelmemektedir.

Üretimde kullanılan araç ve gereçler gereksinimleri karşılayacak tarım aletleri ve bunları kullanabilecek kişiler karı-kocadan oluşan küçük aile tipleriyle ziraata dayalı, sosyal üretim tarzları ve yöntemleri, bağımsız yollarla yürütülmesi için arzu edilen düzeye henüz varamamıştır.

Emeğin karşılığında alınanlar ve toplum üyelerine henüz tam olarak serbestiyetlik kazandırmadığı bir ortamda tek birleştirici unsur sadece baba yolu ile birbirine akraba olan birkaç (4-5) kuşağın, yani **“halkın çıkarı uğruna etkinlik gösteren, bu amaçla çalışan aynı dönemin insanları arasındaki üyelerin”** ve onların eşleri ve çocuklarından oluşan ataerkil aile olabilirdi. (HEVİLOV, 1991:199-200)

Araştırmacılara göre büyük aileler insan soyunu devam ettirir ve bütün soy dahilinde soyun artımı sürecini kapsamaması itibarıyla üç, nadir hallerde dört soylu akraba silsileleri oluştururlar. (HOMENKO, 1980:36)

Aile ilişkilerinin düzenlenmesi, oluşumu ve yapılanması gibi işler geniş ailenin reisi tarafından yürütülüyordu. (MONOGOROVA, 1982:13-14) Bu ailelerin tarımsal fonksiyonu ise; özel mülkiyetleri olan tarım aletleri ve mahsul üretimi üzerine kuruluydu. Ailenin reisi ve himayecisi babaydı. (SEMYI, 1975:105)

Böyle bir yapıya sahip aileler kendi içerisinde birkaç kısma ayrılıyorlardı: çokyönlü babalık, çok yönlü kardeşlik, tek çizgili bir yapıya sahip bütöv akraba aileler. Ataerkil aileler ise tarihi bakımdan kökleri daha eskiye dayanan ailelerdi. (SEMYI, 1975:144)

XIX. Yüzyılın sonları ile XX. Yüzyılın başlarında, hatta Sovyet iktidarının ilk yılları olan 1920' li yıllarda Azerbaycan'da ataerkil aile yapısının örneklerine rastlamak mümkündür. Bu tip ailelerde öksüz çocuklar amcanın yahut dayının himayesinde büyürlerdi. Gayrimenkul ise aile içerisinde şeriat üsul ve esaslarına göre paylaşılıyordu. Erkek çocuklarına mirastan ayrılan pay kız çocuklarına ayrılan mirasın birkaç katını oluşturuyordu. Çünkü şer'i sistemde erkeğe iki kadına bir hissenin esas olması koşulu yerine getirilmek zorunlu idi. Aile reisi dul kalmış kadına nikâh sözleşmesine esasen getirdiği cehize ek olarak gayrimenkulun 8/1'ini verirdi. (HOMENKO, 1980:232)

Bu aile örneğinde bu tür ailelerin tarımsal birliktelik oluşturdukları bilinir. Bu aileye bağlı üyeler ortak üretim yapar, aynı meslekte birlikte çalışıp uğraş veriyorlardır. (GULIYEV, 1994:88)

Vergi koyulurken aile üyelerinin değil de; vergi birimi olarak alınan ev veya üretimlerin dikkate alınması, Azerbaycan köylerinde tarımın halen devam etmesi... vb. hususlar ailelerin parçalanmasını önliyordu. Dışsal üretim kaynakları, eşya ve diğer araçlardan da anlaşılacağı üzere, Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde XX. Yüzyıldan önce büyük aileler halen varlığını devam ettiriyordu.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Babek şehrinin Sirâb köyünde geniş aileler; "ev" veya "Hanlıklar evi" olarak isimlendirilirlerdi. Birbirlerine oldukça sıkı bağlı olan bu aileler, toprak ekip, işliyorlardı. Bazen büyük aileler, hayat koşulları zorlaşınca toprak sahası oldukça elverişli olan köylere göç ederek oralarda yerleşir, çiftçilik ve hayvancılıkla, ayrıca küçük ticaretle de meşgul olurlardı.

Bakü'nün köylerinde yaşayan ailelerde erkekler esas itibarıyla maden ocaklarında, fabrikalarda ve yahut da tarım kooperatiflerinde çalışıyorlardı. Erkeklerin bu şekilde çalışma koşulları Bakü köy-

lerinde geniş ailelerin varlığına engel teşkil etmiyordu. Bakü'nün Novhanı köyünde 30. yıllarda yaşayan Memmedov Dadaş bala ve kardeşlerinin ailesi yukarıda vurgulanan mevzuya en güzel örnek teşkil etmektedir. Söz konusu aile; burada yaşayan geniş ailelerdendi. Bu ailenin meşgul olduğu saha koyunculuk idi. Kardeşlerden Dadaş-bala, Seyfeli ve Sefa koyunculukla uğraşır, baba balıkçı, Seda sürücü, Feda ise muhasebe işleriyle meşgul olurdu. Her biri zamanı geldiğinde evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş ve topluca hayatlarını devam ettirmişlerdi. Yukarıda adı geçen kardeşler 1941 yılında 2. dünya savaşında Almanya'ya karşı mücadele için köylerinden ayrılmış ve bir daha da ailenin bütünlüğü korunamamıştı.

Büyük ailelerin kendine has özellikleri vardı. Onların umumi mezarlığı olur, aile kan akrabalığı esasına dayanırdı. Onlara göre kan akrabalığı bir nevi görevdi ve istese de istemese de onlardan her biri diğerine; gereksinim duyulabilecek herhangi bir durumda yardım etmekle mükellefti. Büyük aileler nesil birleşmelerine göre birkaç bölümden oluşan bir yapısal kuruluşa malikti. Aile reisi vefat ettiği zaman geleneğe göre büyük oğul aileyi idare ederdi.

Tarihin çeşitli dönemlerinde Azerbaycan'da hayatîyetlerini devam ettiren büyük ailelerin meşgulliyeti esas itibarıyla hayvancılık, çiftçilik, ipekçilik ve balıkçılık olmuştu. Çünkü Azerbaycan'da tarım ve hayvancılık sanayiye oranla daha çok gelişmişti . Yani nüfusun büyük çoğunluğu esasen tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu.

Azerbaycan'da 1916 yılının verilerine göre çiftçilikle uğraşan nüfusun sayısı iki milyona ulaşmıştı. Bu rakam genel nüfusun % 76,5'ine tekabül ediyordu. Çiftçilik sahasında ilk yeri ekin ve biçim işleriyle uğraşanlar alıyor, daha sonra hayvancılık, bağ ve bahçe, ipekçilik ..vs. geliyordu. (VELİLİ, 1993:78) Ekin ve biçim işleriyle uğraşanlar; karasaban, tahta mala, bel küreği, dişli, orak, tırpan,

dirgen, döven, yaba..vs. gibi sade tarım aletleri kullanılırdı. Bu ve benzeri durumlar köy yerlerinde, Büyük ailelerin kalmasının en önemli sebeplerinden birisiydi.

Yine büyük ailelerin kendilerine özgü örf ve adetleri, her zaman olmuş ve bu örf ve adetler tarım ve hayvancılığın çeşitli alanlarına özgü işlerin görülmesinde, aile içerisinde yapılan iş bölümünde ve aile içi ilişkilerde kendini göstermiştir. Ayrıca malumdur ki büyük ailelerin çekirdek ailelerin yerine geçmesi tarihi bir süreçtir. Ve tarihin çeşitli dönemlerinde çok hızlı olmasa da bu değişim devam etmiş; yavaş yavaş Azerbaycan köylerinde Büyük aileler esasında akraba gruplardan oluşan (patronimik) nesiller meydana getirmiştir.

Büyük ailelerin bölünmesi neticesinde belirli tarımsal ve ideolojik birliğe sahip olan akraba gruplarının meydana gelmesi kanunlara uygun bir oluşum olarak güney Kafkasya'nın her yerinde araştırmacılar tarafında tespit edilmiştir. Güney Kafkasya da akraba gruplarının (patronimyanın) varlığının öğrenilmesi hususunda M. Kosven ve K.R Karadzen'in araştırmaları önem arz etmektedir. M. Kosven; Kafkasya halklarının sosyal yapısını karakterize etmiş, aile hayatını ve aile - nikâh münasebetlerini araştırarak bilime patronimik grup kavramını kazandırmıştır. (KOSVEN, 1957:221)

Patronimik grupların; **(soyca büyük ataerkil ailelerin küçük ailelere bölünmesi sonucunda meydana gelmiş akraba gruplar)** diğer gruplardan ayıran en önemli özelliğini bu ailelerin bir birilerine karşılıklı yardım etmeleri oluşturmaktaydı.

Böylesi gruplar için M. Kosven, ilk defa patronimiya terimini kullanmıştır. O, patronimiya kavramı için şu açıklamayı yapıyordu: **Patronimiya;** bir ataerkil aile birliğinin büyümesi ve parçalanması neticesinde meydana gelmiş veya başka derecelerde umumi ataerkil tarım ve ideoloji birli-

ği kuran, yani ailenin önde gelen kişileri tarafından ailenin adlara bölünmesi neticesinde ortaya çıkan grupların bütünüdür. (KOSVEN, 1957: 87)

Azerbaycan'da 20.yy'dan önce çoğunluğu meydana getiren küçük ailelerde, karşılıklı yardımlaşmaya ve birlik alakalarına ihtiyaç duyuyordu. Birçok orta halli ve fakir çiftçi aileler de yukarıda bahsedildiği gibi tarla işlerini görmek ve hayvancılıkla meşgul olmak için güç birliği yapmışlardı. Güç birliği yapan ortaklardan birine yardıma gelmek onun sevincine (düşün, sünnet, çocuk doğumları... vs) ve kederine (ölüm, tabii felaketler, sakatlık... vs) ortak olmak her bir köylü ailesinin ifa etmekle mecbur olduğu vazifelerdi. Şüphesiz böyle hallerin ortaya çıkması Azerbaycan ailesinin birlik ile sıkı sıkıya bağlılığının ne derece önem arzettiğini ortaya çıkaran faktörlerdi. Yani aile yakın akrabaları ile oldukça sıkı birliktelik içerisindeydi.

Patronimik aileler; insanların tam olarak soya ve aileye mensubiyetini açıklayan bir aile kuramıdır. Bu kuram geniş tarımsal aileler de yaşayanlar için özellikle gerekli olan özelliklerdendi. Bunun böyle olması için ise, nesebinin soyadını taşıyan bu soy isimli insanların; oğlu, torunu, olması şart değildi. O sadece birlikte yürütülen tarım işlerinde meşgul olan evlerin sakinlerine mensup idi. Patronimik soyadlılar bir kökten türeyen nesle ait idi. Azerbaycan'da nadir hallerde ise aile reisi kadın olduğu durumlarda çocukların soyadlarının konulmasında ataerkil hususiyetlerin yanında, karşılıklı mutabakata varmak suretiyle anaerkil soy adlar da verilirdi. Ataerkil aileler kendi aralarında karşılıklı yardım esasına dayalı olarak birliği ellerinde bulundurabilirlerdi.

Gürcistan cumhuriyetinin Başgeçit bölgesi sınırları içinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin aile yapısını araştıran E. Ahmedov'a göre ataerkil gruplar Azerbaycan'da;

- Bir evden ayrılanlar
- Bir babanın çocukları,
- Aynı kökten olanlar
- Aynı kuşaktan olanlar
- Bir boyun mensupları
- Aynı dere kenarından olanlar vs.gibi gruplara ayrılıyordu.(AHMEDOV, 1968: 92)

Aynı ifadeler, günümüzde de halk arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Yine Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde meskûnlaşmış olan köyler, kendi kuruluşları itibari ile ataerkil soyların umumi köy ahalisini gruplaştırdığı ve bu gruplaştırmaların genelde bütün köyü kapsadığı kanıtlanmıştır. Lakin aynı ataerkil gruplar çeşitli bölgelerde çeşitli şekillerde isimlendirilmiştir. Örneğin; tireler(kasaba), nesiller, nesil ocağı... vs.

Doğu Azerbaycan'da patronomiya aşağıdaki terimlerle ifade edilir: "Tayfa", "evlat", "uşak", "nesil", "töreme", "akraba", "kürek" (Abşeron'un Ahmetli köyünde), "tebeh" (Şamahı ilçesinde), "kök" (Şahdağ grubu halklarında), çekirdek anlamında "tum" (tatlarda), "tohum" (Lezgilerde), "uruğ" ve "kötük" (Muğan'da) (RADJABOV, 1966:15)

Patronomik isimler birçok zaman; lı, li, lu,lü yapım ekleri ile bazen ise çoğul eki olan; lar, ler, ile tamamlanır. Örneğin; Ahmetli akrabası, Rehimler soyu, Zeynallı, Zarbalılar ve diğerleri. (NEKOTORİYE, 1960:15)

Çeşitli şehir ve kasabaların köylerinde soyların yerleşmesi ve ayrı ayrı patronomik isimlerle tanımlanması da bir başka gerçektir. Azerbaycan'da rastlanılan ataerkil aile kalıntılarının sosyal birlikleri (nesil, karşılıklı yardımlaşma, düğünde, yaslarda ve ev yapımlarında ki dayanışma) çok sıklıdır.

Azerbaycan köyleri kuruluş yapıları itibari ile birbirlerine benzemektedir. Yani köyler çeşitli ataerkil yapıdan müteşekkildir. Her bir soy ise umumi bir adla isimlendirilir ve köylerde birkaç ataerkil nesillerin var olmasına sebebiyet verir.

Yardımlaşma Sistemi:

Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde yaşlı kuşakların gelenek ve göreneklerine bağlı kalan ataerkil üyeler iyi ve kötü günlerinde karşılıklı yardımlaşmada bulunuyorlardı. Bu gelenek ve görenekler günümüzde de önemini muhafaza etmiştir. (CAVADOV, 1993:58)

Azerbaycan toplumsal yaşamında, ataerkil yöntemlerin biçimlenmesinde oldukça önemli yer tutan karşılıklı yardımlaşmaya kadın ve erkekler ortak katılmaktadırlar. Bu gelenek esas itibariyle ev yaptırırken, ürün toplama sırasında, düğün ve cenaze törenlerinde icra edilirdi. Bu yardımlaşma halk arasında "hoy etmek" olarak da isimlendirilirdi.

Geçmişte olduğu gibi araştırdığımız dönemlerde de düğün yaparken özellikle de genel işlerde karşılıklı yardımla birlikte, akraba ve komşular kızın cehizlerinin alınmasında da birbirlerine destek olurlardı. Bu geleneği dikkate alarak G. Çurşin şöyle ifade eder: "Kuzey Kafkasya Tatarlarında* kocaya giden kızın her bir akrabası ona ev işlerinde zaruri olan herhangi bir eşya, tencere, kova, leğen, sandık..vs getirirlerdi. Aynı zamanda damatın akrabaları düğün harcamalarını ödemek için damatın ailesine para yardımında bulunurlardı." (ÇURŞİN, 1913:29)

Doğal afet ve yahut herhangi bir zarar ve hasar karşısında karşılıklı yardım şekli 20.yy'ın 30. yıllarına kadar ekin biçimle meşgul olan köylerde daha geniş bir şekilde yaygındı. Köylerde her bir köylü inek, manda , koyun.. vs. besliyordu. Canlı hayvan varlığının herhangi bir sebepten (doğal afetler... vs) dolayı kaybedilmesi aile üyeleri için bü-

yük maddi kayıp anlamına geliyordu. Onun için bu tür durumlarda akraba grubuna mensup aileler zarara ortak oluyor ve maddi kayba uğrayan aileye yardımda bulunuyorlardı. Yani, tesadüf neticesinde hayvanının ayağı.. vs. kırılrsa, vahşi hayvanlar yaralasa o hayvan kesilir ve etini beraberce akraba grubuna dahil ailelere bölünürdü. Aynı etden istifade edilmese de akrabalar zarar etmiş aileye zarar miktarınca o etin hakkını ödüyordu. Ailenin ineğinin ölmesi haline “**ziyanlık**”, zarara uğrama durumu ise “**karşılıklı kömek**” olarak adlandırılırdı. (ÇIRAGZADE, 1968:15)

Şunu belirtmek gerekir ki: Kolhoz (**komünist sistemde zirai üretim kooperatifi**) kuruluşlarından sonra bu adet artık ortadan kalkmaya başlamıştır.

Ataerkil nesillerin ailelerinde geniş bir şekilde yaygın olan adetlerden birisi ise akraba ailelerin çiftçilik işlerinde (Ekin, Biçin, Döğüm..vs) birbirine yardım etmeleri idi. Şöyle ki: Dağ, Kasaba ve ilçelerinde yaşayan kadınlar da erkeklerle beraber ot toplayıp ekin biçerlerdi.

Ataerkil nesillerde önceki adetleri takip etmek, Sovyet iktidarı döneminde de devam etmişti. Mesela; küçük ve büyükbaş hayvan besleyenlerin otları, yemleri, tükenince birbirlerine yardım ediyor, destek oluyorlardı. İlçelerde dahi böylesi adetler devam etmekteydi. İmkânı olmayanlara, iş yapmayı beceremeyen ihtiyarlara, yetimlere, akrabalar yardım ediyor; onların ev, yer ve mekânlarının düzeniyle yakinen alakadar oluyorlardı.

Köy içerisindeki kural ve kaidelere göre imkânsızlara, imkânı olanların yardım etmesi âlicenaplık sayılıyordu. Bu adete göre Sovyet iktidarının ilk yıllarında köyde çalışmak için gelen öğretmenler, hakimler ve çeşitli meslek sahipleri hürmet ve saygı ile karşılanırdı. Onlara günaşırı, parası alınmaksızın; et, yumurta, yoğurt, sebze ve meyvelerden pay gönderirlerdi.

Geçmişte geniş bir şekilde yayılmış karşılıklı yardım şekillerinden birisi de ihtiyacı olanlara Damızlık (**Ev hayvanı olmayanlara bağışlanan dana, koyun ve keçilerden oluşan hayvanlara verilen ad**) vermektir. Bu âdeti karakterize eden Q. Çursin şöyle yazıyor: “Böylesi adet Güney Kafkasya Tatarları arasında yaygındı. Bu; ev hayvanlarına ihtiyacı onlara yardım âdeti olup, ”**Damazlık**” veya ”**Temazluh**” olarak isimlendirilmişti. Bilinen sebeplerden ev hayvanı olmayan her hangi bir köylü, komşularını kendisine hayvan bağışlamak maksadı ile öğle yemeğine davet eder, gelenler köylüye isteklerine bağlı olarak koyun yahut inek bağışında bulunurlardı. Bunların arasından at ve öküz bağışlanan hayvanlara dâhil değildi.(CAVADOV, 1993:29) Bağışlananlar ise dana, koyun, keçi, inek “damızlık” olarak adlandırılmıştı.

Bu gelenekler Azerbaycan köylerinde kısmen devam etmekte olup, günümüzde gelin olan kızlara ”**Ata malı**” adı ile damızlık olarak inek veya çamış yavrusu verilmektedir. Ataerkil nesillerde geçmişte olduğu gibi araştırdığımız dönemde ”**Alışma**” (Birkaç kişinin birleşerek bir koyunu vs. kesip etini kendi aralarında paylaşmaları) adeti devam etmektedir. Bayram öncesi ataerkil grupların aileleri sığır veya bir koçu alışma usulü bölüşürler. Alışma usulü bölüşmede iştirak eden şahıslar arasında et, göz kararı bölünür. Alışma adetlerine göre mal sahibine hayvanın başı, ayağı, karnı verilir; isterse kendisi de paylaşmaya iştirak edebilirdi.

Hayvan kesilmeden önce ona göz kararı kıymet verilir. Kesildikten sonra beraberce paylara bölünür, aynı kıymet pay sahipleri tarafından ödenilirdi. Bazen buğdayla da bölüşme yapılırdı. Paylar tartılır ve üç etin ağırlığı kadar buğday verilir. H.Havilov “**Martda Merek**” adlı kitabında şöyle yazıyor: “Halkımızın çiftçilik hayatı ve geçimi ile bağlı karşılıklı yardım kuralları sosyal ilişkileri düzenleyen karşılıklı yardımlaşma tayin eden

Q. Qaraqaşlı, Q. Cavadov, V. Çıraqzade, Q. Recebov ve M. Quliyev tarafından araştırılmıştır (HEVİLOV,1993:107). Hevilov "Alışma", "Ziyanlılık", "Damazlık", "Evrez", "Cey", "İmecelik", hakkında bilgi vererek bu tür yardımlaşma geleneklerinin günümüzde de Lenkeran'ın Astara bölgesinde kadınlar arasında şeriklik(ortaklık) adı altında el usulü imececilik usullerine rastlandığını söylemektedir (HEVİLOV,1993:110).

M.Guluyev, Kuba ve Haçmaz bölgelerinde hacılık sanatında mevcut olan el örgülerindeki yardımlaşmalardan; G. Cavadov ise ortaklık, evrez, peraker, imecelik, amanat, toy payı, bey koydu..vs. el yardımlaşmaları adet ve aneleri hakkında bilgi vermektedir. (CAVADOV, 1993:11) Ayrıca alışma geleneği Azerbaycan'ın her yerinde şu anda devam etmektedir. Genel olarak söz konusu bu gelenekler sadece ataerkil yapıyla bağlı olmayıp çekirdek aileler arasında da mevcut idi.

Sadece bu alanlarda değil, hangi alanda olursa olsun Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde farklı, zengin kültürel örf ve adetlere rastlamak mümkün. İşte bu manada Azerbaycan'ın mukaddes bilinen mekânlarına hürmet ve tazim gösterilmesi de ayrı bir zenginliktir. Örneğin Kubatlı ilçesinin Alikulu Uşağı köyündeki "İmamzade", "Yedi kardeş", "Karadaş" isimli yerler köy halkının hürmet ve tâzimgahlarıdır.

Yine farklı olarak Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde Sakız ağacı, Dağdağan, Çınar mukaddes ağaç sayılır. İnsanların saygı duydukları Sakız ağacı Sefikürd köyünde, olup "Kerbelayı Emir'in" sakız ağacı ve tek sakız ağaçları da ayrıca insanların dua edip sadaka verdikleri mekânlardır.

Genel olarak büyük ailenin veya ataerkil ailelerin tarihi devamı olan patronomiyanın varlığı çağdaş köy ailelerinin teşkil ettikleri nesiller, kabileler, tayfalar, soy ocakları, obalar, kasabalar, mahalleler..vs. gibi ataerkil birliklerin varlığını onaylatmaktadır.

Yukarda büyük ataerkil aileler ve onlarla bağlı ataerkil gruplar hakkında verdiğimiz bilgiler önceki asırlarda Azerbaycan köylerinde mevcut olmuş ataerkil örf ve adetler şimdi de devam ettiğinin göstergesidir. G. Geybullayev konuya ilişkin bir çalışmasında şöyle der: "Tarihte büyük aile birliklerinin ortadan kaldırılması kuşkusuz ekonomik birliğin ve toprak mülkiyetinin dağılması ile alakalıdır." 19. yy'da Azerbaycan'da örneklerine rastlanan büyük ailenin karakteristik özelliği , onun birlikte yürütülen çiftçilik faaliyetlerine hâkim olunması ile alakalıydı. Büyük aile küçük ailelere parçalandıktan sonra bu birlikler aynı küçük aileler arasında belirli şartlar altında devam ettirilmişti. Fakat elde edilen mahsullerin kendi aralarında bölünmesi artık bu ailelerin büyük aileler olmadığının işaretiydi. Bu patronomiye özgü bir özellikti (GULIYEV, 1994:98).

Genelde Azerbaycan'da büyük aile 19. yy'da ve 20.yy'ın 30. yıllarına kadar varlığını devam ettirmişti. Fakat bu büyük aileler bazı sebeplerden dolayı dağılmak durumunda kalmıştır. Öncelikle Azerbaycan'da kapitalist üretim tarzının gelişmesi, Azerbaycan köylerine de feodal ataerkil çiftçiliğin varlığına son veriyor ve aynı zamanda sosyal üretim usulünün tezahürü ile toprakların komünist kooperatiflerinde toplanması bu büyük ailelerin mevcudiyetine son vermesine sebep olmuştu.

SONUÇ

Azerbaycan ailesi bu çalışmada, XIX-XX yy.da Azerbaycan'da büyük ailenin özellikleri dönemin karakteristik özellikleri göz önünde alınmak suretiyle incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu Azerbaycan ailesinin diğer Türk ve İslam toplumlarında olduğu gibi, en önemli özelliğinin dayanışmacı, paylaşımcı bir yapıya sahip olması tesbit olunmuştur.

Gerek kırsal gerekse kentsel olsun, Azerbaycan büyük aile yapısını kültürel düzlemde tanımlayan öge ataerkil değerlerin hakim olmasıdır.

XX. yy ilk çeyreğinde sayıları az olmasına rağmen varlığını sürdüren eski dönemlerin pederşahi

(ataerkil) ailelerin tümünden “kollektivleşmesi”, yani toprak sahaları ile büyükbaş hayvanlarının komünist kollektif çiftliklere katılması yoluyla XX. Yüzyılın birinci yarısında söz konusu aile tipi ortadan kalkmıştır.

KAYNAKLAR

Ahmedov A. (1968) Semya i semeniy bit azerbaydjancıv (po materialam Başkecitckogo rayona Gruz.SSR), Baku, , Kand. Diss Azerb. MEA TİEA, N;576, f.1, 13, iş No 6694.

Cavadov G., (1993) Azerbaycanda el kömeyi adetleri, Bakı, Azereşir.

Curşin G. (1913) Oçerki po etnologii Kafkaza, Tiflis,

Çiragzade V.A. (1968) “Damazlıg”karşılıklı yardım forması hakkında, Azerbaycan SSR EA Meruzeleri, Bakı, No 8.

Kosven, M.O (1957), Oçerki istori pervobitnoy kulturi. M., İzd.-vo.Akad Nauk SSSR

Hevilov H. (1991) Azerbaycan Etnografyası, Bakı, Elm.

Hevilov H. (1993), Martda merak, Bakı, Azereşir.

Homenko A.P (1980) Semya i vosprouzvodstvo nasaleniya(izbranniye proizvedeniya), M., Statistika,

Monogorova, L.F, (1982) Struktura Sovremennoy Gorodskoy Semyi Tadjikov, SE, Moskva, Nauka, No3

Radjabov G. (1966), Perejitki selsko-obşinnogo bita v dorevoluçionnom Azerbaydjane (etnograficeskoye issledovanie po materialam Şirvana) Avtoref. Dissert. Na soisk. Kand.ist.nauk, Baku.

Semyi i blagosostoyanie narodov v razvitom oçialicteskom obşestve, (1975) Moskva, Mısl.

Guliyev G.A. (1994) Azerbaycanlılarda aile ve nikah (XIX esr ve XX esrin evveleri). Tarihi etnografik tetkiat, I C., Bakı, Elm.

Nekotoriye voprosı izuçeniya sistem rodstva, (1960), SEM., Nauka, , No 6

Velili, M. (Baharlı) (1993), Azerbaycan coğrafi-tebii etnografik ve iğtisadi mülahizat, Bakı, Azereşir.